

Gozdecki, Jarosław G. / Tarczyński, Jan

Polskie balony : w 200-lecie lotów balonowych. Wystawa w Muzeum Techniki w Warszawie

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 29/1, 248-251

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

walcowania blach na zimno. W roku 1933 rozpoczęto produkcję elektrod do spawania, a w roku 1936 produkcję węglików spiekanych pod nazwą „Baildonit”.

W dniu wybuchu II wojny światowej Huta Baildon produkowała około 24 tys. ton stali w wyrobach kutyh i walcowanych oraz 1200 tys. sztuk wiertel i 600 t elektrod spawalniczych, zatrudniając około 5000 osób.

Drugi odczyt wygłosił Julian Pilch, przedstawiając początek produkcji elektrod spawalniczych w roku 1931 metodą zanurzenia na skalę doświadczalną oraz rozwój jej od roku 1933 po opanowaniu produkcji przejętej z Huty Pokój, a później na podstawie licencji firmy „Agil” z Berlina.

Uczestnicy sympozjum zapoznali się z produkcją — zwiedzając pracującą wytwórnię elektrod. Huta Baildon wydała broszurę z okazji 50-lecia wytwórni (55 stron), w której przedstawiono rozwój produkcji i zasługi załogi. Broszura zawiera wiele zdjęć urządzeń i zasłużonych osób.

Marian Sadtowski
(Katowice)

POLSKIE BALONY — W 200-LECIE LOTÓW BALONOWYCH WYSTAWA W MUZEUM TECHNIKI W WARSZAWIE

5 czerwca 1783 roku, w ewrancuskim miasteczku Annonay, bracia Joshep i Jacques Montgolfier dokonali pierwszego publicznego wypuszczenia balonu. Światowe obchody rocznicy tego wydarzenia skoncentrowały się w Paryżu, natomiast do polskich akcentów zaliczyć można bez wątpienia zwycięstwo pilonów Aeroklubu Poznańskiego, inżynierów Stefana Makne i Ireneusza Cieślaka, w rozgrywanych na terenie Francji XXVII Międzynarodowych Zawodach Balonowych o puchar im. Gordon-Bennetta (26—28 czerwca 1983 r.) oraz wystawę pn. *Polskie balony — w 200-lecie lotów balonowych* — zorganizowaną w Muzeum Techniki w Warszawie¹.

Wystawa poświęcona polskim osiągnięciom w zakresie techniki i sportów balonowych prezentuje okres od prób z końca wieku XVIII do dnia dzisiejszego. Zwiedzać ją można w gmachu Muzeum od 4 czerwca do 30 października 1983 roku.

Otwarcie wystawy — w dniu 4 czerwca — zgromadziło wśród licznych, zaproszonych gości pilotów balonowych i działaczy aeroklubów oraz sympatyków sportu balonowego z całego kraju. Uroczystość rozpoczęło słowo wstępne wygłoszone przez dyrektora Muzeum Techniki — inż. Jerzego Jasiuka, który przedstawił w skrócie bogaty dorobek polskiego baloniarstwa na tle światowych poczynań w tym zakresie i zapoznał zebranych z pracami przygotowawczymi związanymi z organizacją wystawy. Następnie głos zabrał prezes Aeroklubu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, gen. bryg. pil. dr Władysław Hermaszewski. W krótkim wystąpieniu skoncentrował się przede wszystkim na sportowym aspekcie lotów balonowych, omawiając najważniejsze osiągnięcia Polaków, szczególnie wielkie w okresie II Rzeczypospolitej.

Symbolicznego otwarcia wystawy dokonał Jan Zakrzewski — nestor wśród polskich pilotów balonowych, wielokrotny uczestnik przedwojennych krajowych zawodów balonowych (m.in. o puchar płk Aleksandra Wańkowicza) i międzynarodowych o puchar im. Jamesa Gordon-Bennetta.

¹ Wystawę zorganizował Dział Zbiorów Stałych Muzeum Techniki; scenarzysta (i komisarz wystawy) — Jarosław G. Gozdecki; projektanci — art. plast. Andrzej Radziejewski i mgr arch. Andrzej Symonowicz; wykonawstwo — P. P. Pracownie Sztuk Plastycznych — Warszawa i Muzeum Techniki.

Ekspozycja, zorganizowana w sposób przejrzysty i dobrze opracowana plastycznie, składała się z trzech zasadniczych części. W pierwszej, wprowadzającej, podano w formie związłego kalendarium materiał informacyjny dotyczący najważniejszych wydarzeń technicznych, produkcyjnych i sportowych w krajowym baloniarstwie od 1783 roku do dnia dzisiejszego.

Część druga obejmowała cztery działy (ich tytuły: *W dawnej Rzeczypospolitej; Pod zaborami; 20-lecie międzywojenne; Polska Ludowa*), ilustrujące w sposób chronologiczny dorobek polskiego baloniarstwa.

Wiadomości o pierwszych lotach balonowych (bracia Montgolfier, Pilatre de Rozier; hrabia d'Arlandes) szybko dotarły do Polski i wzbudziły duże zainteresowanie. Informacje o nich podawała prasa, uwagi na temat balonów zawierała także korespondencja wymieniana między wybitnymi przedstawicielami ówczesnego życia umysłowego w Rzeczypospolitej.

Pierwsza próba wypuszczenia balonu w Polsce miała miejsce w Warszawie dnia 12 lutego 1784 r. Inicjatorami i wykonawcami dalszych prób z „balonami powietrznymi” byli profesorowie Szkoły Głównej Koronnej w Krakowie: Jan Sniadecki, Jan Jaśkiewicz, Jan Szaster i Franciszek Scheidt.

Głównym celem eksperymentów — przeprowadzonych na dziedzińcu Kolegium Fizycznego wspomnianej Szkoły Głównej zarówno 17 stycznia, jak i 19, 21 i 24 lutego — było uzyskanie doświadczeń niezbędnych dla prawidłowego opracowania balonu własnej konstrukcji, który wystartował 1 kwietnia 1784 roku w Krakowie. Kwietniowa próba była najpoważniejsza wśród polskich osiemnastowiecznych doświadczeń w tym zakresie.

W dalszej części tego działu zaprezentowano w sposób chronologiczny szereg plansz tematycznych, ilustrujących rozwój polskiej myśli technicznej w zakresie aerostatów w Rzeczypospolitej, przedstawiając koncepcje i opracowania konstrukcyjne stworzone w różnych ośrodkach (Warszawa, Kraków, Lwów) oraz ich autorów.

Na uwagę zasługują także przeprowadzone w Polsce loty balonowe francuskiego aeronauty Jeana P. Blancharda. W czasie jednej ze swych wizyt w Warszawie Blanchard odbył lot wraz z Janem Potockim, znanym podróżnikiem i pisarzem. Ta historyczna podróż balonowa pierwszego Polaka odbyła się w 1790 roku.

Warto podkreślić, że interesującym elementem tego działu wystawy są starodruki, w większości czasopisma, zawierające opisy niektórych wydarzeń, przedstawionych na planszach.

Z okresu, w którym ziemie polskie były pod zaborami, materiały źródłowe, dotyczące wielu eksperymentów, wykazują, niestety — braki. Na uwagę zasługuje tu szczególnie eksperyment przeprowadzony przez Jana Augusta Keysera w 1800 roku. Skonstruował on balon z niezwykle cienkich błon zwierzęcych. Wysokość balonu wynosiła 3 m, a ciężar zaledwie 20 dkg! Świadczyć to może o zaletach pracy Keysera.

We wspomnianym okresie do Warszawy przybywają aeronauci z innych krajów europejskich. Prezentowane przez nich konstrukcje pozwalają na odbywanie bezpiecznych już wolnych lotów balonowych. Najbardziej znanymi baloniarzami tego okresu byli Jordaki Kuperentko (Kuperenko) oraz francuska rodzina Garnerin.

W okresie zaborów zaobserwować też można próby konstruowania balonów kierowanych (sterowców). O eksperymentach podejmowanych przez Kajetana Joachima Łączyńskiego, Aleksandra Hryszkiewicza i Jerzego Stanowskiego informują m.in. kolejne plansze działu *Pod zaborami*.

Następny, największy dział wystawy, prezentuje rozwój polskiego baloniarstwa w latach międzywojennych. Okres II Rzeczypospolitej socharakteryzował się dynamicznym rozwojem tej dziedziny — głównie dzięki powstaniu wojsk balonowych.

Opierając się początkowo na wypróbowanych wzorach zachodnich, stworzono wówczas w kraju ulepszone lub całkowicie nowe konstrukcje balonów typowo wojskowych, tj. balony zaporowe, obserwacyjne i sterowce patrolowe (VZ-11, „Lech”), a także balony wolne kuliste, produkowane w Wytwórni Balonów i Spadochronów (WBiSpad.) w Legionowie około Warszawy. Początkowo były to niewielkie balony typu WBS-E2 o pojemności 750 m³, lecz w niedługim czasie rozwinięto produkcję większych, o pojemności 2200 m³, klasy Gordon-Bennett. Te bardzo udane, całkowicie polskie konstrukcje stanowiły nawet przedmiot eksportu.

Istotnym osiągnięciem krajowego przemysłu balonowego (bo o jego istnieniu można wówczas mówić) było wykonanie olbrzymiej powłoki balonu stratosferycznego „Gwiazda Polski”, (124.000 m³), przeznaczonego do badań atmosfery.

Ważne miejsce zajmują na wystawie, zgrupowane w tym dziale, pamiątki związane z krajowymi i międzynarodowymi zawodami balonowymi w latach 1918—1939. Są to puchary, medale, odznaki cywilne i wojskowe, dzienniki lotów, opisy prasowe etc., a także drobne elementy wyposażenia osobistego i nawigacyjnego pilota. Unikalne te eksponaty pochodzą przede wszystkim z zasobów prywatnych, nierzadko uczestników ówczesnych zawodów balonowych lub ich rodzin.

Kolejny dział wystawy (pod nazwą: *Polska Ludowa*) przedstawia powojenne prace w zakresie rozwoju sportu balonowego oraz prezentuje nowe konstrukcje balonów, odbiegające rozwiązaniami technicznymi od budowanych w okresie międzywojennym. Jedną z nich jest bezsieciowy balon kulisty wolny (o nazwie „Polonez”), którego powłoka, o oryginalnej konstrukcji jest jednym z cenniejszych eksponatów działu. Uwagę zwraca także autentyczny wiklinowy kosz balonu (z lat pięćdziesiątych) z wyposażeniem nawigacyjnym, technicznym i ratunkowym oraz manekinem ubranym w strój pilota. Kosz ten ma zamocowane kompletne olinowanie, które podwieszono do sufitu sali markuje liny nośne, doczepione do wyimaginowanej powłoki balonu.

Bogaty materiał fotograficzny prezentuje w wyczerpujący sposób dorobek zwłaszcza lat siedemdziesiątych, kiedy to polskie załogi, uczestniczące po długiej przerwie w międzynarodowych zawodach balonów gazowych i na ogrzane powietrze, rozgrywanych w różnych krajach, zdobywały czołowe miejsca. Doskonałym zamknięciem tego działu, jak i całości wystawy, jest ustawiony już w czasie jej trwania puchar im. Gordona-Bennetta, zdobyty w czerwcu 1983 roku przez polską załogę (inż. pil. Stefan Makne i inż. pil. Ireneusz Cieślak) w międzynarodowych zawodach, reaktywowanych po długiej, 45-letniej przerwie.

Ostatni dział wystawy — to plansze przedstawiające sylwetki wybitnych polskich aeronautów i konstruktorów balonów.

Materiały archiwalne i eksponaty-prezentowane na wystawie — pochodzą ze zbiorów prywatnych oraz Muzeum Narodowego, Biblioteki Narodowej i Aeroklubu PRL. Stanowią one zapewne większą część krajowych pamiątek, dotyczących historii rozwoju tej zapomnianej już nieco dziedziny techniki i jednocześnie dyscypliny sportowej, pozwalającej na doznawanie tak niezapomnianych przeżyć.

Duże wrażenie na zaproszonych gościach, wśród których znajdowało się wielu przedstawicieli polskiej elity kulturalnej, wywarło zademonstrowanie podczas otwarcia wystawy startu i lotu balonu „Canon” na ogrzane powietrze. Eksperyment napełniania kolorowej powłoki balonu przeprowadzony był na trawiastych

terenach przyległych bezpośrednio do Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie, w południe 4 czerwca 1983 r., podczas pięknej słonecznej pogody, co było nie bez znaczenia dla prawidłowego przebiegu przygotowań do lotu.

Balon pilotowany był przez Stefana Makne i Eugeniusza Olszańskiego. Start z centrum Warszawy — pierwszy od 45 lat — wzbudził sensację; również wydarzenia związane z lotem i lądowaniem warte są przypomnienia.

Opisał je red. Jan Łepeta z „Dziennika Ludowego”:

„Biało-niebieska czasza często ginęła nam z oczu, ale przelot balonu wzbudzał zrozumiałą sensację wśród mieszkańców okolicznych miejscowości i pomogli oni nam w szybkim zlokalizowaniu lądowiska. Po godzinie i szesnastu minutach lotu oraz przebyciu ponad 25 kilometrów piloci wylądowali na łąkach wsi Długa Kościelna w gminie Halinów. Lądowanie utrudniał silny wiatr, ale zakończyło się szczęśliwie. Zgromadziła się ponad setka pracujących na okolicznych polach mieszkańców. Finał był zgoła nieoczekiwany. Gondola balonu wygniotła kilkadziesiąt metrów kwadratowych trawy. Piloci zapisali adresy właścicieli łąk, które posłużyło za lądowisko. Wszystko odbyło się w najlepszym porządku, lecz kiedy doszło do podziału poniesionych szkód odżyła waśń o miedzę. Nie nam było dane rozstrzygnąć, więc odjechaliśmy czym prędzej, a gospodynie wiodły stary spór odnowiony o tak niecodzienny sposób².

Zamieniem organizatorów wystawy jest zaprezentowanie jej (w nieco mniejszej objętości) w kilku miastach, zwłaszcza związanych z baloniarstwem, tj. w Poznaniu, Białymstoku, Katowicach i Krakowie.

Należy sądzić, że ekspozycja uzupełniła lukę, jaka istnieje od lat w zakresie upowszechniania wiedzy o polskim dorobku technicznym i sportowych osiągnięciach w zakresie baloniarstwa.

Jarosław G. Gozdecki i Jan Tarczyński
(Warszawa)

Z ZAGRANICY HISTORIA NAUKI I TECHNIKI W MEKSYKU

Redakcja „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” otrzymała trzy numery „Wiadomości” — przygotowanych przez Sekcję Historii Nauki i Techniki Instytutu Badań Historycznych Państwowego Autonomicznego Uniwersytetu Meksyku (Universidad Nacional Autónoma de México — UNAM), tj. nr 1 (X 1982), nr 2 (XII 1982) i nr 3 (II 1983). Ten dwumiesięcznik wydawany jest od trzech lat i rozsyłany do ośrodków, liczących się w zakresie historii nauki i techniki.

Z otrzymanych informacji wynika, że odpowiednie sekcje i wydziały uniwersytetu w Meksyku prowadzą ożywioną działalność naukową, współpracują z innymi ośrodkami naukowymi — zarówno krajowymi, jak i zagranicznymi. W szczególności istnieje wyraźne poczucie więzi z placówkami naukowymi krajów latynoamerykańskich oraz Hiszpanii. Oprócz krajów tego obszaru językowego wymieniane są również placówki naukowe w innych krajach świata, wśród których najczęściej występują: Stany Zjednoczone A. P., Francja, Austria i Republika Federalna Niemiec.

Życie naukowe. W lutym 1983 r. odbyło się w Meksyku Sympozjum Historii Fizyki, zorganizowane przez Instytut Fizyki UNAM i przez Instytut Badań Historycznych (Sekcję Historii Nauki i Techniki). Podczas roku akademickiego

² Jan Łepeta: „Canonem” do Długiej Kościelnej. Nieoczekiwany finał podniebnej wyprawy. „Dziennik Ludowy 1983 nr 132 wyd. A.